

ABADIA DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN

Al segle X hi ha documentada una petita església preromànica. Un segle més tard, Santa Maria de Vilabertran esdevé una abadia agustiniana i església parroquial que coneixerà la seva esplendor durant el segle XII.

A partir del segle XIII comença la decadència, que culmina quan la canònica esdevé col·legiata l'any 1592 amb la secularització de totes les canòniques regulars per ordre de Felip II. La comunitat de Vilabertran es converteix en un arxiprestat, i s'acaba la vida en comunitat. A partir d'aquest moment els canonges comencen a edificar habitatges dins de l'abadia i el pati abacial. L'any 1835, amb la desamortització de Mendizábal, l'estat pren totes les possessions de l'abadia, excepte l'església, que continua essent parròquia del poble. L'any 1930 el conjunt de Santa Maria de Vilabertran és declarat monument historico-artístic i comencen els treballs de recuperació. A partir dels anys vuitanta, la Generalitat acaba d'adquirir les propietats privades que encara hi havia a l'interior del Palau de l'Abat.

1

Exterior de l'església

Exterior de l'església

© MHC

La façana de l'església de Santa Maria de Vilabertran és del segle XII. Veiem clarament un canvi en el treball de la pedra. Les finestres són de doble esqueixada, amb arc de mig punt i decorades amb un fris de dent de serra al damunt. La portalada original fou derruïda per construir-ne una altra d'estil gòtic. Del romànic ens ha arribat el timpà llis, i del gòtic que va quedar a mig fer ens han arribat els muntants de les arquivoltes i la llinda.

A mà dreta veiem la portalada que dona accés a la capella de Sant Ferriol. Construïda al segle XVI, és d'estil eclèctic amb un arc de campanell i fines columnes renaixentistes. A la llinda hi ha la figura del sant i un lleó amb l'escut del canonge Bruguera, que la va fer construir.

El campanar, de planta quadrada i estil llombard, és del segle XII. Compta amb tres pisos, cada un d'ells amb finestres geminades (finestres dobles amb una columna al mig), i sobre cada finestra podem observar-hi quatre arcuacions cegues amb, una altra vegada, un fris de dent de serra al damunt. A l'altre costat de la portalada hi havia d'haver una altra torre, però no es va arribar a fer mai.

2

Fortificacions

Fortificacions

© PEP PABER

Segons un document del 1377, el rei Pere III concedí llicència a l'abat Ramon d'Escales per fortificar. Aquesta primera fortificació ha quedat en gran part absorbida per la segona, que és la que veiem actualment.

Els vestigis que podem identificar de la primera fortificació són les torres quadrades i circulars que encara veiem dins dels murs de la segona fortificació. La segona fortificació correspon al segle XV i s'atribueix a l'abat Girgós. Es va fer prenent com a base el Palau de l'Abat, la primera fortificació i l'església. Es construï mitjançant un doblat dels vells murs: es va aixecar una muralla contínua més alta, amb un pas de ronda amb merlets i sagetes, volat a l'interior i cobert amb una volta de quart de cercle.

Fortificacions

© PEP PABER

3

Palau de l'Abat

A partir del segle XIV els abats van passar a ser comendataris: vivien fora de l'abadia i ostentaven altres càrrecs i títols. Per aquest motiu construïen palaus sumptuosos, tot imitant els nobles i burgesos, que passaven a viure a les ciutats. Però aquests abats no serien residents habituals dels seus palaus, sinó que només hi passarien el temps que el seu càrrec els exigís.

A partir d'aquell moment l'arquitectura gòtica va passar a ser un fet urbà, estenent-se per tota la geografia catalana. Aquest palau és una bona mostra del gòtic civil català. Es van respectar algunes arquitectures preexistents, com ara l'antiga hostatgeria romànica, a la planta baixa. Pel que fa a la façana, veiem una gran porta d'accés adovellada i coronada per una fornícula gòtica amb una escultura que representa una Mer de Déu. A sobre de la dovella central hi ha un relleu de sol i el que podria ser l'escut de la família nobiliària de l'abat Girgós (a qui s'atribueix la construcció del palau al segle XV). Podem veure també els finestres gòtics trifors (dividits en tres parts), excepte a les finestres de ponent, que són geminades. Totes tenen els arquets de forma trilobulada amb columnetes i capitells de pedra calcària de Girona, amb una decoració floral i vegetal típica del gòtic català.

Palau abacial

© MHC

4

Hort del Prior

Hort del Prior

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

A l'est de l'abadia s'estén la zona que era destinada als horts. Un dels trets més característics dels monestirs era l'autonomia tant organitzativa com econòmica. A la zona dels horts cultivaven els aliments que asseguraven la seva subsistència, com ara cols, cogombres, bledes, carbasses, pèsols o pastanagues i també herbes medicinals per a l'elaboració de remeis com són la sàlvia i el romani.

Creu de Vilabertran

© CRRMAC CENTRE DE RESTAURACIÓ DE BÉNS MOBLES DE CATALUNYA. FOTOGRAF: CARLES AYMERICH

5

Absis i capella dels Rocabertí

Si deixem enrere l'Hort del Prior passem davant dels absis de l'església, en els quals queden paleses les dues fases constructives. Al parament inferior, on hi ha l'aparell més primitiu, hi ha una pedra tosca sense escairar. El parament superior és el que correspon a la segona fase constructiva. Són carreus calcaris de Llers, de forma rectangular, allargassats. El conorn superior dels tres absis és rematat per una estreta faixa de dents de serra i una gran cornisa.

Absis

© MHC

Si voltéssim l'església per la banda nord, veuríem els exteriors de la capella gòtica que els vescomtes de Rocabertí, senyors de Peralada, van fer construir al segle XIV al braç nord del transsepte de l'església, i que actualment és marc d'exposició de la Creu de Vilabertran, una obra d'argenteria única a Catalunya. Aquí les finestres són molt més grosses i esveltes, geminades amb arc apuntat i coronades per una roseta. Al pany central hi tenim una rosassa decorada, com la resta d'obertures d'aquesta capella, amb vitrall.

Creu de Vilabertran

6

Elements arquitectònics procedents de l'abadia

Carrer de Santa Maria

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

Tot passejant pel poble podem identificar alguns elements arquitectònics procedents de l'abadia integrats en cases de gestió privada. De tota manera, l'Ajuntament de Vilabertran, mitjançant el Pla de Protecció i Dinamització del Patrimoni Cultural del 2006, ha catalogat tots aquests elements com a Béns Culturals d'Interès Local, de manera que gaudeixen d'una protecció parcial.

Carrer Empordà

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

Si enfilem el carrer de Sant Ferriol arribem al carrer de Santa Maria, i a l'esquerra trobem la primera casa amb aquest tipus d'elements. Es tracta d'una finestra i un portal de carreus. Si continuem pel

mateix carrer en direcció contrària a la canònica, arribarem fins al carrer de l'Empordà on, tan bon punt girem a la dreta, podem veure un portal adovellat, i encara un altre més tot just uns metres més avall, gairebé a la plaça de Catalunya.

Plaça Catalunya

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

Des de la plaça, agafant el carrer del Príncep de Bergara i fent un petit revolt al carrer de l'Abat Rigau, arribem al carrer de Vilatenim i trobem un altre portal adovellat que dona accés a una zona d'esbarjo. A la dovella central hi veiem un escut amb un sautor i la inscripció 1588. Ara reculem pel carrer de l'Abat Rigau fins a trencar a l'esquerra pel carrer de Pep Ventura i arribem fins una plaça, la plaça del Doctor Heras, on

Carrer de Vilatenim

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

Plaça del Doctor Heras

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

podem contemplar un altre portal adovellat i una finestra geminada amb arquets de forma trilobulada i decoració floral, com les finestres de la façana sud del palau abacial. Finalment, si enfilem a la dreta el carrer de l'Empordà i tombem a l'esquerra, al carrer dels Comuners de Castella trobem una casa amb un portal de carreus i una finestra amb les mateixes característiques que l'anterior.

Carrer dels Comuners de Castella

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

7

Torre d'en Reig

Si continuem pel carrer dels Comuners de Castella arribarem a la Torre d'en Reig, un edifici de finals del segle XIX, principis del XX, d'estil modernista, construït per encàrrec de Josep Reig i Palau, fill de Vilabertran i enginyer forestal encarregat de fixar les dunes d'Empúries. Podem accedir als jardins per l'entrada principal i sortir-ne per l'accés lateral, per tal de tenir una visió més completa de l'edifici.

Torre d'en Reig

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

La Torre d'en Reig, amb elements que emulen la natura i amb reminiscències de fortificació medieval, té moltes semblances amb la casa forestal de Sant Martí d'Empúries. Consta de planta baixa, dos pisos, golfes i una torre. Els mobles havien estat dissenyats especialment per a l'edifici seguint l'estil modernista.

Font de l'abat Rigau i Safareig

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

Hi havia també una completa biblioteca. Amb l'escat de la guerra civil el 1936, va ser saquejada i es convertí en quarter militar per al comandament de la zona. Ramon Reig, pintor destacat internacionalment per les seves aquarel·les, va heretar la torre de mans del seu oncle Josep Reig. L'any 1959 Ramon Reig la va vendre a l'Ajuntament de Vilabertran, que hi ubicaria les escoles, les oficines de l'Alcaldia, el Jutjat de Pau i el dispensari mèdic. Durant el període 1997-1999 s'hi dugueren a terme treballs de consolidació i restauració, i s'iniciaren els tràmits que conclourien amb la catalogació de l'edifici com a Bé Cultural d'Interès Local.

8

Font de l'Abat Rigau i safareig

A l'oest de l'abadia, darrere de l'aparcament, trobem la font de l'Abat Rigau: fou a ell a qui, amb la reforma gregoriana, cediren l'església els tres matrimonis que n'eren propietaris, i a ell devem l'origen de la vida monàstica que s'hi va desenvolupar.

Ens trobem al bell mig d'un paisatge d'horta, regat per la Muga per mitjà de canalitzacions elevades. Justament on som ara hi ha una deu d'aigua que s'aprofita amb aquesta bassa. El sobreixidor la reconduïx al safareig i el sobrant va a parar a la font, que desguassa al llac que hi ha a l'altre costat. Es tracta d'aigua no potable.

9

Paisatge d'horta

Des del rentador, i enfilant en direcció oest per un caminet que voreja els camps de conreu i les canalitzacions de reg, comprovem que el poble de Vilabertran és un paratge típic de la plana empordanesa, amb les tanques fetes de xiprers disposats d'est a oest per evitar que la tramuntana s'endugui la terra dels camps de conreu. Un indret ric en aigua i molt fèrtil, resultat de les dessecacions d'aiguamolls que es van fer a partir del segle XIV, on tradicionalment s'hi ha desenvolupat l'agricultura d'horta. Encara ara, si passem pels voltants del poble, podem veure, segons l'època de l'any, els horts, tan característics de la vila. A Vilabertran no trobem grans distribuïdores, sinó que es tracta d'un cultiu d'escala familiar, en què la varietat en les hortalisses amb què es treballa és la característica principal. Això respon al fet que aquestes hortalisses es venen directament al consumidor en els mercats de la verdura dels

Paisatge d'horta

TERRAMAR NATURA I CULTURA S.L.

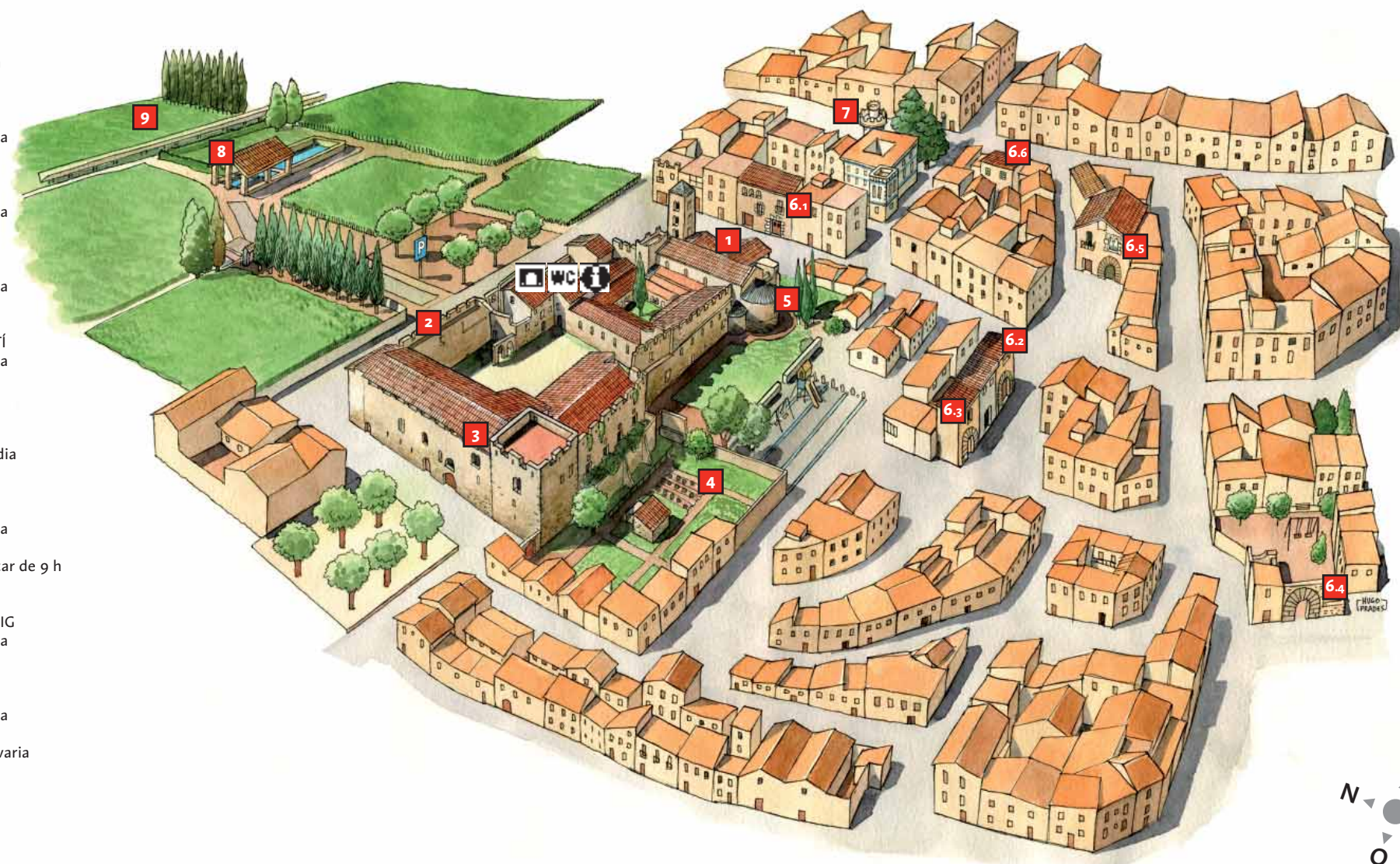
pobles de la comarca, especialment a Figueres, tres cops per setmana.

Des de l'any 2002, el poble dedica un cap de setmana del mes de setembre a la Fira de l'Horta i la Poma de Relleno, una menja típica de les terres de l'Empordà que a Vilabertran tenen costum de preparar amb pomes de la varietat Verda Donzella, farcides amb carn de vedella i de porc, llimona, ou, sucre i farina de galeta.

ITINERARIS AL VOLTANT DE L'ABADIA DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN

CATALA

ITINERARI AL VOLTANT DE L'ABADIA DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN

- Monument
- Punt d'informació
- Lavabos

El conjunt monàstic de Santa Maria de Vilabertran és un dels exemples més ben conservats a Catalunya de les canòniques regulars medievals. Perfectament integrat al nucli urbà de Vilabertran, es dreça sobre la plana empordanesa envoltat d'un paisatge d'horta.

Durada de l'itinerari: 1 h
Dificultat: baixa

- 1 EXTERIOR DE L'ESGLÉSIA**
• Durada: 1 minut des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 2 FORTIFICACIONS**
• Durada: 2 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 3 PALAU DE L'ABAT**
• Durada: 3 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 4 HORT DEL PRIOR**
• Durada: 5 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 5 ABSIS I CAPELLA DELS ROCABERTÍ**
• Durada: 5 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 6 ELEMENTS ARQUITECTÒNICS PROCEDENTS DE L'ABADIA**
• Durada: 30 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 7 TORRE D'EN REIG**
• Durada: 5 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
• Visita: els jardins es poden visitar de 9 h a 18 h
- 8 FONT DE L'ABAT RIGAU I SAFAREIG**
• Durada: 3 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
- 9 PAISATGE D'HORTA**
• Durada: 5 minuts des de l'abadia
• Dificultat: baixa
• Visita: l'explotació dels camps varia segons l'època de l'any

Eriçó comú (*Erinaceus europaeus*)
Mamífer força comú al territori. D'uns 30 cm, de figura arrodonida, musell punxegut i orelles petites, el recobreix un mantell de pues per protegir-lo dels depredadors. D'activitat crepuscular i nocturna, hiverna durant els mesos de fred. Habitant comú d'hortos, conreus i jardins urbans, és un col·laborador magnífic per combatre l'excés de cargols, llamacs, cucs i insectes, tan perjudicials per a l'horta. Dissortadament, l'elevada mortalitat per atropellaments en fa minvar la població.

El gripau (*Bufo bufo*)
Malgrat ser un amfibi, el gripau és de costums terrestres. Només a l'època de la reproducció, a la primavera, es dirigeix a les basses i als llacs per aparellar-se i fer la posta. És d'hàbits nocturns i menja insectes, cucs de terra i cargols. A les zones d'horta es troba en regressió a causa de l'ús d'insecticides.

Òliba (*Tyto alba*)
Rapinyaire nocturn força comú, d'uns 34 cm i 90 cm d'envergadura. Per sota sol ser blanca i pel damunt d'un ros tacat de blanc i negre, cara rodona i ulls grans, amb un disc facial blanc en forma de cor. De dieta basada en micromamífers i ocells petits com pardals i orenetes, és molt beneficiós per als conreus i les hortes. Ligada a les construccions humanes, a les nits en podem veure una parella dels voltants de la canònica, on hi han fet niu.

Cuereta blanca (*Motacilla alba*)
Ocell petit de figura fina i esvelta, per damunt és d'un color gris cendra i per sota és blanc, amb l'ala ratllada de blanc i negre i amb una llarga cua negra amb marcades franges blanques a les vores. Té la gola negra i el cap recobert d'un capell del mateix color. El bec fi li permet capturar tot tipus d'insectes. És un habitant comú de les zones humides, com el safareig de Vilabertran. És fàcil observar-la cercant menjar per horts i jardins balancejant la seva cua amunt i avall.

Àlber (*Populus alba*)
Arbre de ribera, d'escorça i revers de la fulla blancs. Caducifoli de creixement ràpid, pot assolir alçades considerables. A la primavera escampa les seves llavors en forma de borrisol que el vent transporta. El trobem a la vora riu, recs i indrets amb aigua abundant, sovint en companyia del seu "parent", el pollancre. Ambdós es conreen per destinar-ne la fusta principalment a la indústria paperera.

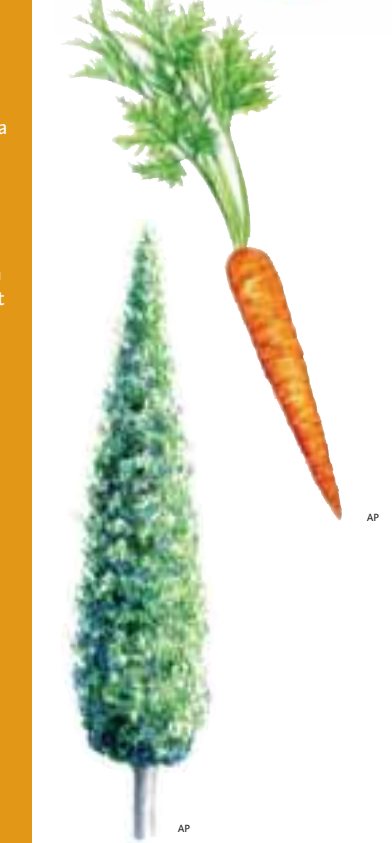

CANÒNICA DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN
La canònica de Santa Maria forma part del paisatge urbà de Vilabertran. Voltat de terres fèrtils d'origen al·luvial, aquest indret, com tota la plana empordanesa, era originàriament zona d'aiguamolls. Dessecat a partir del segle XII, fou transformat en conreus. La seva fertilitat i l'abundància d'aigua l'han fet una terra idònia per al regadiu i, en especial, per a l'horta. Rengleres llargues de xiprers envolten els camps, preservant-los dels embats secs i forts de la tramuntana. La flora i fauna hi són representades per espècies comunes als nuclis urbans i a la plana agrícola. La proximitat de la Muga, els recs i tolls fan presents espècies pròpies d'ambients humits i de ribera. Aquest patrimoni natural, juntament amb els parcs naturals de cap de Creus, l'Albera i els Aiguamolls fan de la comarca un territori de valor únic al país a escala ecològica.

Conreus i hortes
L'activitat agrícola del municipi és constituïda principalment per cultius de regadiu. S'hi conrea blat de moro i gira-sol, i aquest últim, per la seva menor necessitat de reg, és una bona opció per a les temporades més exixates. En menor mesura, s'hi fan patates, blat i ordi. L'horta n'és, però, l'activitat agrícola per excel·lència. La riquesa de les terres i la disponibilitat d'aigua fan produir una gran varietat d'hortalisses. Entre tomàquets, faves, cebes, enciams, carbasses i pebrots, sovint també hi trobem algunes plantes aromàtiques i medicinals, com l'espigol o la farigola, i vora els pous no es estrany trobar plantat algun noguer o una figuera. Aquesta varietat de productes, d'una gran qualitat, és destinada, majoritàriament, a abastir els mercats dels pobles de la comarca.

El xiprer (*Cupressus sempervirens*)
Les fileres de xiprers plantades al voltant dels horts són típiques del paisatge empordanès. Originari de l'Orient Pròxim, el xiprer va ser portat a casa nostra pels romans, que el consideraven símbol de beninguda i d'hospitalitat. És un arbre de gran longevitat, que pot arribar a viure més de mil anys.

Animals domèstics
Si porteu un gos cal mantenir-lo sempre controlat i subjeccionat, ja que pot molestar altres persones. No és permès entrar amb gossos dins de l'abadia. L'amo del gos és en tot moment responsable dels danys i perjudicis que aquest pugui causar.

Camps de conreu
S'ha de caminar pels camins i les pistes ja marcats. No arrenqueu, trepitgeu ni feu malbé els cultius, són el mitjà de subsistència dels seus propietaris. De la mateixa manera, no s'han de tallar branques ni arrencar plantes i flors. Si en voleu un record, millor que les fotografieu.

ALTRES INFORMACIONS D'INTERÈS
Aparcament
Trobareu un aparcament per a cotxes i autobusos a l'esplanada que hi ha just al davant de la porta de l'abadia.

Zona de pícnic
Darrere de l'aparcament hi ha el Paratge de la Font de l'Abat Rigau, una zona verda enmig dels camps de conreu. En un racó, baixant un parell d'esgraons, trobareu una font d'aigua potable.

Zones d'esbarjo
A la plaça dels Hortolans, a l'oest de l'abadia, i a la plaça de Lluís Companys, a l'oest del nucli urbà, hi trobareu dues zones d'esbarjo amb punts d'aigua.

NORMES BÀSIQUES DE COMPORTAMENT A LA NATURA
L'abadia de Santa Maria es troba al nucli urbà de Vilabertran. És per això que cal que sigueu respectuosos amb el poble i amb els seus habitants i que tingueu en compte les normes de comportament següents.

Monuments
El consum d'aliments i begudes no és permès a l'interior del recinte monumental. No us enfileu als murs dels monuments o a les parets de pedra; es poden trencar els murs i el morter que els lliga, i això pot resultar perillós. No escriviu ni deixeu grafitis als murs i les parets. De la mateixa manera, alguns dels punts que visiteu durant el recorregut són cases privades. Cal que sigueu prudents i respectuosos.

Foc
Els extintors que es troben a l'interior del monument només es poden utilitzar en cas d'incendi. No els manipuleu si no és estrictament necessari. No llenceu cigarretes ni llumins mal apagats, ni encengueu foc de cap mena. A l'estiu i en èpoques de sequera cal tenir cura especial a evitar qualsevol risc d'incendi.

Deixalles
No abandoneu ni enterreu les deixalles. Contaminen el medi i poden produir lesions a persones i animals. Podeu depositar-les a les papereres i els contenidors del poble.

Sorolls
En la mesura que sigui possible s'ha d'evitar fer sorolls estridents: els crits, els aparells de ràdio i d'altres. Cal ser respectuosos amb les persones que viuen i/o treballen al poble.

ABADIA DE SANTA MARIA DE VILABERTRAN
VISITES COMENTADES
De dimarts a diumenge, amb reserva prèvia. Visites comentades en català, castellà, francès i anglès. Ampli ventall d'activitats pedagògiques per a escolars. Telèfon d'informació i reserves: 972 387 559 Fax: 972 194 231

HORARIS
De l'1 d'octubre al 31 de maig: de 10.00 a 13.00 h i de 15.00 a 17.00 h
De l'1 de juny al 30 de setembre: de 10.00 a 13.00 h i de 15.00 a 18.00 h

SERVEIS PER ALS VISITANTS DE L'ABADIA
WC
Audiovisual
Visites comentades
Botiga

DIES DE TANCAMENT DE L'ABADIA
Cada dilluns (excepte festius i vigílies de festius)
Els dies 1 i 6 de gener, 25 i 26 de desembre

DIES D'ENTRADA GRATUÏTA A L'ABADIA
Cada dimarts
23 d'abril (Sant Jordi)
3 de maig (festa local)
18 de maig (Dia Internacional dels Museus)
11 de setembre (Diada Nacional)
Jornades Europees del Patrimoni

INFORMACIÓ
Abadia de Santa Maria de Vilabertran
Vilabertran. Alt Empordà
Carrer de l'Abadia, 4
17760 Vilabertran
Telèfon 972 508 787
Fax 972 508 787

Museu d'Història de Catalunya
Plaça de Pau Vila, 3
08003 Barcelona
Telèfon 932 254 700
www.mhcat.cat

Text i fotografies: Terramar Natura i Cultura S.L. Disseny i edició: Gompal Luna i Agnès Perelló (AP). Mapa: Hugo Prades.